

Comunicació mòbil i gent gran: estratègia metodològica i la conceptualització d'estatus socioeconòmic

Mobile communication and old age: methodological strategy and the conceptualization of socioeconomic status

Lidia Arroyo Prieto
Mireia Fernández-Ardèvol

Internet Interdisciplinary Institute (IN3). Universitat Oberta de Catalunya

Correspondència: Lidia Arroyo Prieto. Internet Interdisciplinary Institute (IN3).
Universitat Oberta de Catalunya (UOC).
Edifici MediaTIC. Carrer de Roc Boronat, 117, 7a planta. 08018 Barcelona.
A/e: larroyop@uoc.edu.

Data de recepció de l'article: juliol 2011
Data d'acceptació de l'article: setembre 2013

Resum

L'objectiu d'aquest article és el de plantejar aquelles qüestions metodològiques que han sorgit durant el procés de recerca de l'estudi que estan duent a terme les dues autores sobre l'adopció de la telefonia mòbil per part de la gent gran i en l'anàlisi específica de les qüestions relatives a la conceptualització de l'estatus socioeconòmic.

El projecte de recerca «Comunicació mòbil i gent gran» s'emmarca en el Programa Comunicació Mòbil, Economia i Societat de l'IN3 de la UOC. La metodologia de la investigació és de caràcter qualitatiu a través d'entrevistes semiestructurades. La població objecte d'estudi són les persones més grans de seixanta anys que resideixen a l'Àrea Metropolitana de Barcelona.

Es presenta quina ha estat l'estratègia metodològica per a l'aproximació empírica, tant de selecció i accés a les persones entrevistades com de l'anàlisi de les entrevistes mitjançant el programari ATLAS.ti. Així també es planteja la proposta de conceptualització d'estatus socioeconòmic, identificant-ne les dimensions en l'anàlisi específica d'aquesta qüestió amb relació a l'adopció de la telefonia mòbil per part de la gent gran.

Paraules clau: comunicació mòbil, gent gran, metodologia, estatus socioeconòmic.

Abstract

The aim of this article is to explain the methodological issues considered in the ongoing research that the authors are involved in on the adoption of mobile telephony among the elderly.

The "Mobile Communication and Old Age" research project forms part of the Mobile Communication, Economy and Society Research Program at the Internet Interdisciplinary Institute of the Open University of Catalonia. A qualitative approach, involving semi-

structured interviews, is being employed for the research. The population studied comprises people over the age of 60 residing in the Barcelona metropolitan area.

This article sets out the methodological strategies for the empirical fieldwork, including selection of and access to the interviewees, and for the analysis using the ATLAS.ti software. It also presents the conceptualization of socioeconomic status.

Keywords: mobile communication, elderly, methodology, socioeconomic status.

Introducció

Aquest article s'emmarca en el projecte de recerca «Comunicació mòbil i gent gran» que estem duent a terme des del Programa de Recerca Comunicació Mòbil, Economia i Societat de l'IN3 de la UOC. L'objecte de l'estudi d'aquesta investigació és l'exploració dels processos d'adopció i apropiació de la comunicació mòbil per part de la gent gran. A través d'una aproximació qualitativa volem indagar quines són les pràctiques socials i l'imaginari de la gent gran amb relació a la telefonia mòbil.

L'objectiu d'aquest article és plantejar les qüestions metodològiques sorgides durant el procés de disseny de la investigació i del treball de camp, i també en el plantejament de l'anàlisi complementària sobre l'estatus socioeconòmic. El text consta de tres parts, a través de les quals anirem desgranant les qüestions metodològiques següents amb relació a la recerca. En primer lloc, presentem el marc conceptual de referència amb relació a la comunicació. En segon lloc, explicarem quina ha estat l'estratègia metodològica de l'aproximació empírica. I en tercer lloc, definirem la conceptualització de l'estatus socioeconòmic.

1. Marc conceptual de referència: la comunicació mòbil i la gent gran

La telefonia mòbil és la tecnologia de la informació i la comunicació (TIC d'ara endavant) que s'ha difós més ràpidament a tot el món i és, també, la que més fan servir totes les generacions. A finals del 2010 hi ha 5,3 milers de milions de línies mòbils al món (UIT, 2011), cosa que representa 78 línies per cada cent persones. A Espanya la taxa de penetració de telefonia mòbil el desembre del 2010 és de 116 línies per cada cent habitants (CMT, 2011). Segons les dades de l'INE (2010), el 93 % de la població catalana és usuària de telefonia mòbil (92 % a Espanya). Aquesta xifra es refereix a la població entre 16 i 74 anys que viu a habitatges principals. S'observa que l'ús es redueix al 88 % en la franja d'edat de 55-64 anys i cau fins al 75 % en la cohort de 65-74 anys. Val a dir, finalment, que les fonts estadístiques oficials espanyoles i europees d'aquest àmbit no recullen ni publiquen informació sobre la població a partir de 75 anys.

L'edat és un factor important en els processos d'adopció i ús de la telefonia mòbil, tal com s'ha discutit des dels seus primers estadis de difusió (per exemple, Ling, 2002). S'observa una tendència general a la difusió pràcticament universal de l'ús del telèfon als països desenvolupats. Tot i així, l'edat continua sent un element important per a definir el tipus d'ús més que no pas l'ús pròpiament dit (Castells *et al.*, 2006). Sembla, doncs, que les persones grans estan comparativament menys interessades en l'ús de les comunicacions mòbils. En general, sembla que l'acceptació és similar a la d'altres grups d'edat quan es tracta de les tecnologies més comunes, però es queden molt enrere quan es tracta de serveis avançats i nous que s'integren en la tecnologia ja existent (Karnowski *et al.*, 2008), fet que també confirmen les estadístiques disponibles a escala de la Unió Europea (Eurostat, 2010).

Les generacions més grans fan un ús comparativament més baix de les TIC. Concretament, l'any 2008 el 17 % de la població de la Unió Europea de 27 membres tenia 65 anys o més, una xifra que està previst que augmenti fins al 20 % el 2020 i fins al 30 % l'any 2060 (Giannakouris, 2008).

Per tant, resulta del tot rellevant estudiar tant la situació actual com l'evolució futura de l'adopció i l'ús de la telefonia mòbil entre la població més gran.

L'edat afecta la comunicació personal i per tant també afecta la comunicació que es duu a terme mitjançant les TIC (Charness *et al.*, ed., 2001). L'envelliment està relacionat també amb diferents aspectes socioculturals, de manera que els valors i els interessos personals canvien al llarg del temps. Així mateix, amb l'edat també es modifiquen les capacitats físiques, des de la cognició o la capacitat lectora fins a les habilitats més bàsiques, com ara la capacitat per a manipular dispositius de dimensions reduïdes. Tal com afirmen Charness i Boot (2009, p. 255), «en un sentit molt literal, els adults més grans podrien percebre la tecnologia de manera diferent de com ho fan els adults més joves».¹

L'ergonomia dels aparells és un aspecte que s'ha discutit àmpliament. En concret, hi ha un interès especial per les característiques desitjables dels aparells mòbils amb relació a les actituds i les aptituds de les persones més grans (per exemple, Duh *et al.*, 2010; Kurniawan, 2008; Kurniawan *et al.*, 2006; Mohd *et al.*, 2008). Tot i això, l'ús efectiu del telèfon mòbil també té a veure amb els hàbits comunicatius de cada individu, que en el cas de les persones grans se centra principalment en el manteniment de les relacions familiars (Oskman, 2006; Kurniawan, 2008; Kurniawan *et al.*, 2006).

L'evidència disponible indica que, en termes d'ús, la gent gran és més propensa a emprar els telèfons mòbils en situacions inesperades o d'emergència (Hashizume *et al.*, 2008; Kurniawan, 2008; Kurniawan *et al.*, 2006; Mohd *et al.*, 2008), quan consideren que és l'instrument de comunicació més eficient. Normalment no fan servir el mòbil per a converses superficials ni emfàtiques, excepte quan és el mitjà més econòmic (Kurniawan *et al.*, 2006). El telèfon mòbil, per tant, es fa servir quan es percep com a necessari. Tal com resumeixen Conci *et al.* (2009), el telèfon mòbil ha de resultar útil, social i agradable de fer servir per tal que els individus l'incorporin a les seves pràctiques comunicatives habituals.

El servei mòbil més emprat per les persones grans són les trucades de veu, mentre que els missatges de text no resulten tan populars (Ling, 2002, 2004 i 2008; Lenhart, 2010; Kurniawan *et al.*, 2006). L'ús inicial està caracteritzat per la precaució, per bé que una vegada s'acostumen a l'aparell l'incorporen en la vida quotidiana (Oskman, 2006). Des de la perspectiva de les persones grans, l'ús depèn tant del desig personal de fer servir el mòbil com de les expectatives que les altres persones de la seva xarxa personal tenen sobre aquest ús. Entre altres motius, perquè sovint la part més proactiva en la comunicació mòbil no és la persona gran, sinó els membres de la seva xarxa personal (Ling, 2008; Mohd *et al.*, 2008). Així s'observa en diferents països, almenys en els primers estadis d'adopció d'aquesta tecnologia per bé que en cada cultura les formes d'apropiació presenten particularitats (vegeu Conci *et al.*, 2009, per a Itàlia; Kurniawan, 2008, per al Regne Unit; o Oskman, 2006, per a Finlàndia).

Per tal d'incorporar-lo a les pràctiques quotidianes, cal que el mòbil presenti una facilitat d'ús (o usabilitat) acceptable en comparació d'altres mitjans de comunicació que estarien cobrint necessitats comunicatives similars, principalment el telèfon fix. De fet, l'ús del telèfon mòbil s'ha d'entendre tenint en compte que és un element més del que anomenem *sistema personal de canals de comunicació* (Fernández-Ardèvol, 2010). Aquest sistema es defineix com el conjunt de canals de comunicació que cada individu empra habitualment: telèfon fix, telèfon mòbil, Internet, comunicació cara a cara, i fins i tot correu postal o telegrams. Cada persona identificarà un conjunt particular i diferent de canals de comunicació, que dependrà no només de les actituds i aptituds individuals, sinó també dels interessos personals i de les pressions socials. L'accés i la disponibilitat de mitjans de comunicació concrets també resulta clau, atès que és l'ús —i no pas la propietat— la característica rellevant que fa que un canal o un altre formi part d'aquest sistema personal.

1. Traducció de les autores («in a very literal sense, older adults may perceive technology differently than younger adults do»).

2. Estratègia metodològica de l'aproximació empírica

Tenint en compte el marc conceptual, la pregunta de recerca que motiva la investigació és la següent: quina és la posició que ocupa el telèfon mòbil en el sistema personal de canals de comunicació de la gent gran? Per respondre aquesta pregunta s'ha desenvolupat el treball empíric a l'Àrea Metropolitana de Barcelona, com a primer cas exploratori d'àmbit urbà on les investigadores estan duent la recerca.

Cada metodologia, quantitativa o qualitativa, té punts forts i punts febles i, per tant, cadascuna resulta apropiada per a respondre diferents preguntes de recerca (Spicer, 2006). En el cas del nostre objecte d'estudi, s'ha adoptat l'aproximació qualitativa, i concretament, la tècnica de l'entrevista individual semiestructurada. En primer lloc, perquè la recerca té per objectiu entendre quins són els processos que estan operant en l'ús efectiu, l'acceptació o el rebuig de la telefonia mòbil. En segon lloc, perquè es pretén capturar les relacions existents entre les pràctiques socials i les representacions al voltant d'aquesta tecnologia. I finalment, perquè la manca d'evidència empírica en aquesta temàtica en l'àmbit català i espanyol (segons el coneixement de les autores) fa que la primera aproximació al fenomen n'hagi de copsar la complexitat des d'una perspectiva qualitativa.

Per a triangular la informació, el treball de camp també inclou, en els casos en què ha estat possible i pertinent, l'observació directa dels aparells mòbils de les persones entrevistades i de la relació que hi tenen. Amb aquesta finalitat, se sol·licita fer una fotografia al telèfon mòbil de la persona entrevistada, en el cas de tenir-ne, i s'observa com manipula el dispositiu.

El disseny de la recerca s'ha basat en una aproximació flexible a l'objecte d'estudi (Maxwell, 2005) en el sentit que es tracta d'un procés iteratiu i continu (Spencer *et al.*, 2003) entre la teoria i les dades. És a dir, el disseny de la investigació es basa en el coneixement existent però a la vegada s'han dissenyat mecanismes per incorporar els elements que durant el treball de camp s'han mostrat rellevants per a l'estudi, com són les notes de camp i les fitxes d'entrevistes. Per sistematitzar criteris que cal que comparteixin les membres de l'equip, les investigadores han compartit les notes de camp i s'ha unificat la informació mitjançant la creació d'unes fitxes d'entrevista que contenen informació descriptiva de la persona entrevistada i a la vegada analítica dels aspectes rellevants per a l'estudi que no queden plasmats en l'enregistrament de veu de l'entrevista, com els aspectes de llenguatge no verbal. D'alguna manera, amb l'elaboració de les fitxes d'entrevistes s'ha fet sistemàticament el que Miles i Huberman (1994) sostenen: que la primera anàlisi de les entrevistes es comença a dur a terme mentre es desenvolupa el treball de camp.

2.1. LA SELECCIÓ DE LES PERSONES QUE S'HAN D'ENTREVISTAR

Per a la selecció de les persones que s'han d'entrevistar s'han definit quatre eixos: l'edat, el sexe, l'hàbitat i el nivell d'estudis. En primer lloc, amb relació a l'edat, s'han establert els seixanta anys com l'edat mínima considerada en l'estudi, de manera que es pugui incloure en l'anàlisi el procés de transició cap a la jubilació (a Espanya, l'edat mitjana efectiva de jubilació és de seixanta-dos anys; INE, 2008). No se n'estableix cap límit superior. Tenint això en compte, s'ha distingit entre sèniors joves (60-74 anys) i sèniors grans (75 anys o més). El segon eix de selecció és el sexe, mentre que el tercer és l'hàbitat. En aquest cas, es distingeixen dues categories: persones que viuen a casa seva i persones que viuen en una residència. Finalment, el nivell d'estudis també s'ha considerat tot distingint dues categories: estudis primaris o inferiors i estudis secundaris o superiors. Tot i que no ha estat un criteri de selecció, cal esmentar que també s'han entrevistat algunes persones no usuàries de telèfon mòbil per tal d'incorporar evidències sobre els processos de rebuig d'aquesta tecnologia.

Tot i que l'estatus socioeconòmic no es troba entre els criteris de selecció de les persones entrevistades, és un criteri per a l'anàlisi de les entrevistes. A l'hora de considerar l'estatus socioeconòmic de les persones entrevistades destaquem, d'una banda, la complexitat dels factors que inter-

venen en la conceptualització d'aquesta categoria, i de l'altra, les dificultats pràctiques a l'hora d'identificar *ex ante* l'estatus socioeconòmic de les persones entrevistades. Hi ha elements informatius rellevants com ara l'estatus socioeconòmic que, per tal de crear un clima de confiança i comoditat amb les persones que s'han d'entrevistar, és convenient observar-los o fer-los aflorar durant la conversació.

2.2. ESTRATÈGIES D'ACCÉS A LES PERSONES QUE S'HAN D'ENTREVISTAR

Entenem per estratègies d'accés a les persones que cal entrevistar, no només la participació efectiva de les persones en l'estudi, sinó també els mecanismes emprats per aconseguir un procés comunicatiu òptim entre la persona entrevistada i l'entrevistadora que faciliti el flux de la informació.

Pel que fa a la detecció de persones per a la participació en la recerca s'han seguit dues estratègies. D'una banda, s'ha emprat la tècnica de la *bola de neu* identificant individus que acomplien els requisits de la mostra (persones més grans de seixanta anys, amb telèfon mòbil o sense) i a partir d'aquests individus, accedir a altres persones de l'entorn de la persona entrevistada.² De l'altra, també hem emprat la tècnica del *gatekeeper* o informants clau que des de diferents estaments públics (de l'àmbit de la gent gran i serveis socials de l'Administració local) i entitats del tercer sector ens han facilitat l'accés a les persones entrevistades. Aquesta tècnica ha estat especialment útil en l'accés a persones institucionalitzades, és a dir, les persones que viuen a residències.

Pel que fa a les estratègies perquè el compromís inicial de les persones que calia entrevistar es fes efectiu, i també perquè el context de la interacció sigui tan confortable per a la persona participant com sigui possible, s'han establert diferents mecanismes: la informació prèvia sobre les condicions de l'entrevista, la tria del lloc de l'entrevista per part de la persona entrevistada i la flexibilitat amb relació a les demandes específiques de les persones participants. En un primer contacte s'oferia a la persona entrevistada la informació prèvia de les condicions de l'entrevista: la duració, d'una hora aproximadament, l'enregistrament de veu i la gratificació. El disseny del treball de camp incorpora una gratificació simbòlica de 15 euros per persona entrevistada per tal de valorar les entrevistes, el temps de dedicació i la informació proporcionada. Ara bé, si algun informador/a o persona participant ho ha demanat explícitament, no s'han gratificat les entrevistes.

D'altra banda, s'han seguit criteris de flexibilitat i adaptació a les preferències de les persones entrevistades. D'una banda, la persona entrevistada triava el lloc de realització de l'entrevista. Se li oferien espais de les instal·lacions de l'IN3, espais a centres públics —com biblioteques o casals de la gent gran— a prop de la zona de residència de les persones participants o el desplaçament al domicili particular. I de l'altra, s'ha donat resposta a demandes específiques de les persones participants, com la realització d'una entrevista a dues persones a l'hora (amb la parella o un amic). En aquests casos, hem pogut observar determinades realitats, pròpies de la interacció en la vida quotidiana, que habitualment no han aflorat en les entrevistes individuals, com les negociacions, la informació consensuada o els estils comunicatius entre iguals.

2.3. LA MOSTRA OBJECTE D'ESTUDI

El treball de camp s'ha fet entre el 29 d'octubre del 2010 i el 15 de març del 2011 i s'han entrevistat un total de 53 persones. Tal com es pot observar en la [taula 1](#), la majoria (41) viuen a la seva pròpia casa, mentre que 13 viuen en una residència. S'ha accedit a més dones (33) que homes (20), i a més senyors joves (34) que senyors grans (19). Pel que fa al nivell d'estudis, les categories estan força

2. Aquesta tècnica també ens oferirà informació rellevant per a la identificació dels individus segons el seu estatus socioeconòmic, en tant que ens permetrà indagar el capital social de la persona entrevistada.

equilibrades (27 amb estudis primaris o inferiors, i 26 amb estudis secundaris o superiors).³ Les persones que viuen en una residència són més grans i, dins de la mostra, són les úniques que presenten alguna discapacitat, sia de mobilitat (7) o cognitiva (2).

La majoria d'individus de la mostra tenen telèfon mòbil (49). A més, totes les persones que viuen a una llar privada disposen de telèfon fix excepte una (40). A més, fan servir Internet amb força freqüència (25), mentre que no hem trobat cap persona vivint a llars de gent gran que faci servir aquesta tecnologia.⁴

TAULA 1. Composició de la mostra (53 persones)

		<i>Llar privada</i>	<i>Residència</i>	<i>Total</i>
<i>Gènere</i>	Dona	24	9	33
	Home	17	3	20
<i>Grups d'edat</i>	60-74	31	3	34
	75+	10	9	19
<i>Nivell d'estudis</i>	Primaris o inferiors	17	10	27
	Secundaris o superiors	24	2	26
<i>Presència de discapacitats</i>	Mobilitat	0	7	7
	Cognitiva	0	2	2
<i>Té</i>	Mòbil	37	12	49
	Fix	40	3	43
	Internet	25	0	25

FONT: Elaboració pròpia.

2.4. L'ANÀLISI A TRAVÉS DEL PROGRAMARI ATLAS.TI

L'eina informàtica emprada per a l'anàlisi de les entrevistes ha estat el programa ATLAS.ti, ja que ens facilita l'anàlisi qualitativa de grans volums de dades textuais (Muñoz, 2003) i el treball en equip com és el cas del material de l'estudi que ens ocupa. A més, el programari ens facilita integrar les dades textuais amb imatges, cosa que ens permetrà incloure-hi tota la informació de què disposem.

Les fases de tractament de les dades directament vinculades al tractament de dades per a l'anàlisi han seguit els passos següents (Ritchie *et al.*, 2003):

- 1) Identificar els conceptes clau per a l'anàlisi d'una manera exhaustiva, etapa que s'ha cobert després d'una primera anàlisi de totes les entrevistes.
- 2) Elaborar un índex temàtic de codis que en la seva primera versió ha de resultar manejable per tal d'assegurar la claredat conceptual de manera que es pugui comprovar que s'estan re-

3. En aquesta dimensió, la mostra se separa de les característiques poblacionals. El Cens 2001 dona informació detallada sobre la província de Barcelona: el 76 % de la població de 65 anys o més tenia estudis de primer grau o inferiors, mentre que el 24 % tenia estudis de segon o de tercer grau (INE, 2004).

4. L'elevada presència d'usuaris i usuàries d'Internet sembla relacionada amb el nivell més alt d'estudis de la població que viu a llars privades.

collint de manera exhaustiva totes les àrees conceptuals del marc analític perquè s'eviten solapaments entre les àrees.

3) Codificar la informació, activitat que es fa a partir de la llista creada en l'apartat anterior i que ha de ser sistemàticament aplicada a tota la informació disponible. En aquesta etapa s'ha tornat a revisar i refinar l'índex temàtic inicial.

4) Resumir i sintetitzar la informació, a partir de les dades ordenades per conceptes.

5) Crear taules temàtiques amb la informació resumida de manera que els continguts retinguin de la millor manera possible el context i l'essència de la temàtica considerada en cada cas.

Cal esmentar que aquestes fases encaixen amb els dos nivells d'interaccions que permet ATLAS.ti en la recerca qualitativa: el nivell textual i el nivell conceptual (vegeu, entre d'altres, Dowling, 2008; o Muhr i Friese, 2004). El nivell textual inclou activitats com la indexació o la codificació, la gestió dels fitxers de dades i l'elaboració de notes (*memos*) per traçar la feina que s'està duent a terme. D'altra banda, el nivell conceptual se centra en les activitats de construcció del model analític i inclou el resum i la síntesi de la informació i la construcció de taules temàtiques, que en el context d'aquesta aplicació informàtica s'identifica amb l'establiment d'interrelacions entre codis de les xarxes semàntiques. Aquestes xarxes de codis constitueixen, així mateix, una forma de representació gràfica de les taules temàtiques. En tots dos casos el que es pretén és aconseguir una representació analítica que superi els constryiments de les representacions lineals i seqüencials.

El treball conceptual i analític segueix el principi de parsimònia, que es basa a intentar fer màxima l'explicació i la comprensió del fenomen amb el mínim de conceptes, buscant categories centrals. Així, buscarem la saturació de les dades, en la qual les categories centrals ofereixen la màxima explicació de les dades, i que una nova dada mantingui estable l'explicació.

3. La conceptualització de l'estatus socioeconòmic

Per a la conceptualització d'estatus socioeconòmic partirem de les eines conceptuals i analítiques que Pierre Bourdieu presenta en l'obra *La distinció* (2006), en què estudia les condicions socials de la disposició estètica i de consum de béns culturals, i en «Las formas de capital. Capital económico, capital cultural y capital social» (2001), en què explica analíticament els components del capital econòmic, cultural i social.

Bourdieu (2006) també ens aporta elements rellevants que cal tenir en compte en l'estratègia d'anàlisi. D'una banda, mostra com el fet que els objectes siguin fabricats amb unes propietats útils no vol dir que totes les persones que consumeixen aquest objecte les identifiquin, les valorin i les usin. No serà en la tinença de l'objecte, sinó en el seu ús i apropiació, el que definirà el valor social que aporta. Per tant, serà no només en la tinença de telèfon mòbil sinó en l'ús d'aquest aparell que se'n detectarà el valor social. D'altra banda, una altra de les aportacions del sociòleg francès és la referida a considerar la intersecció de les variables independents en l'anàlisi de les relacions entre variables dependents i independents. És a dir, en el cas d'analitzar com afecta l'edat, el gènere i l'estatus socioeconòmic en les pràctiques i l'imaginari amb relació a la comunicació mòbil, es tenen en compte quina és la posició de cada individu en el camp social tenint en compte les diferents variables independents simultàniament. Segons Bourdieu no podem analitzar com afecta una d'aquestes característiques sense tenir quina posició ocupa l'individu a la resta.

3.1. DIMENSIONS DE LA CONCEPTUALITZACIÓ D'ESTATUS SOCIOECONÒMIC

En la proposta de conceptualització de l'estatus socioeconòmic es tenen en consideració les dimensions següents: el capital cultural, la trajectòria laboral i les característiques de l'hàbitat i de la xarxa personal.

Capital cultural

D'una banda, es considera el nivell d'estudis de la persona entrevistada; d'aquesta manera, obtenim quin n'és el capital cultural institucionalitzat. Però sovint les persones entrevistades també expliquen quins són els cursos de formació complementària o el bagatge cultural que han fet o estan fent, cosa que ens ofereix informació rellevant sobre quin n'és el capital cultural interioritzat.⁵ És important recollir també la formació no reglada, en tant que si només tenim en compte el nivell d'estudis acadèmic, podem estar fent una categorització de la persona errònia. En la nostra mostra podem il·lustrar diferents casos en aquest sentit. D'una banda, podem identificar un parell de casos de dones que afirmen tenir un nivell primari, però que afirmen tenir coneixements de «cultura general», de piano o han fet cursos d'homeopatia o disseny. Així, el que *a priori* podria semblar un cas de capital cultural baix, el podem acabar identificant com un capital cultural elevat. Així també trobem un parell de casos d'homes amb estudis primaris (un capital cultural institucionalitzat baix), però amb aficions molt lligades a activitats culturals pròpies d'un capital cultural elevat, com l'assistència freqüent al teatre o pertinença a associacions culturals. A més es prestarà atenció a les competències lingüístiques relacionades també amb el capital cultural interioritzat.

Amb relació al capital cultural objectivat,⁶ es tindran en compte els aspectes destacats per les persones entrevistadores —a partir de les notes de camp— com a rellevants que aportin informació sobre l'estatus socioeconòmic, com, per exemple, detalls de la roba o del mobiliari o elements decoratius, en cas que l'entrevista s'hagi fet al domicili particular. Així també es tindran en compte els elements del discurs que les persones entrevistades destaquin amb relació al capital cultural objectivat. L'aparell mòbil també s'analitzarà en tant que serà un bé cultural objectivat a través de la fotografia feta, i de manera complementària, a partir dels comentaris apuntats per la persona entrevistadora.

Trajectòria laboral

La dimensió de trajectòria laboral inclou, d'una banda, l'ocupació principal de la persona entrevistada, cosa que aporta la informació relativa a la categoria professional (ligada al capital econòmic i cultural). De l'altra, també inclou la relació actual amb el mercat de treball (persones jubilades, prejubilades, ocupades, mestresses de casa o desocupades) i, en el cas de no trobar-se laboralment actives, el temps que són fora del mercat laboral. Així també s'indaga la trajectòria vital amb relació al mercat de treball: si han estat actives laboralment de manera contínua o discontinua, i en cas que tinguin trajectòries laborals discontinues, esbrinar quin ha estat el motiu i el temps que han estat fora del mercat laboral. Aquesta informació és rellevant per tal de considerar les diferents realitats de dones i homes amb relació a l'esfera laboral i a les responsabilitats familiars (Castelló, 2011; Torns i Carrasquer, 2007), en particular de les generacions estudiades. Com explica Garrido (1993) en *Las dos biografías de la mujer en España*, hi ha una bretxa generacional entre les dones nascudes abans del 1951 —el cas de les dones entrevistades— i les nascudes després, amb experiències vitals progressivament divergents a causa de les transformacions socials, culturals i demogràfiques. Maruani (2002) mostra que a Espanya la trajectòria laboral de les dones ha estat tradicional discontinua, i moltes abandonaven el mercat de treball amb el naixement del

5. El capital cultural interioritzat o incorporat és aquell propi de la persona que s'ha adquirit d'una manera no buscada, ni reglada, sinó que s'aprehèn en el procés de socialització de la vida quotidiana

6. El capital cultural objectivat és aquell materialment transferible a través d'un suport físic (pintures, mobiliari, objectes personals, i en el cas de la nostra recerca, l'aparell mòbil) que necessita el capital cultural interioritzat per fer valer el valor social que els objectes contenen. L'apropiació real dels objectes dependrà del capital cultural interioritzat, que permetrà conferir a l'objecte el capital cultural objectivat que tingui.

primer fill o filla. D'aquesta manera, es tindran en compte aspectes relacionats amb l'àmbit socioeconòmic però tenint en compte les relacions de gènere, ja que s'han mostrat significatives per a l'estudi de l'adopció i ús de les tecnologies (Castaño, 2005, 2008 i 2010).

Característiques de l'hàbitat

A més de ser un dels criteris de selecció i anàlisi principals, pel que fa a si les persones entrevistades viuen al domicili particular o en una residència, en les característiques de l'hàbitat també trobem aspectes rellevants per a la conceptualització d'estatus socioeconòmic.

D'una banda, podem detectar informació rellevant amb relació a la zona de residència actual, cosa que ens oferirà informació de l'entorn social. Pel que fa a les persones que viuen a residències, no només se'n té en compte la ubicació geogràfica, sinó també les característiques de la residència amb relació a la carta de serveis i preus que té —cosa que ens aportarà informació sobre el capital econòmic.

Característiques de la xarxa personal

La dimensió de característiques de la xarxa personal té a veure amb el capital social de què disposa la persona, és a dir, les relacions institucionalitzades i duradores que impliquen coneixement i reconeixement mutu.

Tot i que la informació de què disposem d'aquesta dimensió no és exhaustiva, un dels punts que cal tenir en compte és el relatiu als vincles entre les persones entrevistades que podem conèixer a causa de la utilització de la tècnica de la *bola de neu* i de la informació proporcionada per terceres persones, a través de la tècnica de *gatekeeper*, com a estratègies d'accés a les persones que s'han d'entrevistar.

L'anàlisi de la informació relativa a la xarxa personal ens aporta elements analítics rellevants per detectar l'estatus socioeconòmic de la persona. És el cas del nivell d'estudis i ocupació dels fills i filles de les persones entrevistades. En alguns casos detectem que, tot i que la persona tingui un nivell d'estudis baix i una trajectòria laboral inestable o amb condicions laborals precàries, hi ha un estatus socioeconòmic més alt quan els fills o filles tenen estudis superiors i una feina qualificada i estable.

Així, la informació complementària respecte de la xarxa personal ens aporta elements analítics complementaris per a la millor classificació de l'estatus socioeconòmic de les persones.

4. Conclusions

En aquest article s'han explicat les estratègies metodològiques adoptades en el projecte de recerca en curs «Comunicació mòbil i gent gran». Aquesta explicació permet una traçabilitat més gran de la recerca, com a mecanisme perquè sigui més fiable.

Com a estratègies d'accés a les persones que cal entrevistar, la tècnica de la *bola de neu* i la del *gatekeeper* han estat efectives, aquesta darrera ha estat especialment útil per a les persones que viuen a residències. Així també la informació prèvia sobre les condicions de l'entrevista i la flexibilitat i adaptació a les preferències de les persones participants han estat elements clau en el treball de camp.

El disseny de l'estratègia metodològica parteix d'un treball bidireccional entre el treball conceptual i el fet amb les dades empíriques que es retroalimenta constantment. En aquest sentit, el programari ATLAS.ti és una eina útil en tant que permet el procés interactiu entre el nivell conceptual i textual.

Pel que fa a la conceptualització de l'estatus socioeconòmic, partint de les eines conceptuals de Pierre Bourdieu, detectem quatre dimensions significatives pel que fa a la nostra mostra objecte d'estudi: el capital cultural, la trajectòria laboral, les característiques de l'hàbitat i de la xarxa personal.

Referències bibliogràfiques

- BOURDIEU, Pierre (2001). «Las formas de capital. Capital económico, capital cultural y capital social». A: BOURDIEU, Pierre. *Poder, derecho y clases sociales*. 2a ed. Bilbao: Desclée de Brouwer.
- (2006). *La distinción: Criterio y bases sociales del gusto*. 3a ed. Bilbao: Taurus. [Títol original: *La distincion*, 1979].
- CASTAÑO, Cecilia (2005). *Las mujeres y las tecnologías de la información: Internet y la trama de nuestra vida*. Madrid: Alianza.
- CASTAÑO, Cecilia (dir.) (2008). *La segunda brecha digital*. Madrid: Cátedra: Universitat de València: Instituto de la Mujer.
- (2010). *Género y TIC: Presencia, posición y políticas*. Barcelona: UOC.
- CASTELLÓ, Laia (2011). *La gestió quotidiana de la cura: Una qüestió de gènere i classe*. Tesi doctoral. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona. També disponible en línia a: <<http://www.tdx.cat/handle/10803/48526>>.
- CASTELLS, Manuel [et al.] (2006). *Mobile communication and society: A global perspective*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- CHARNESS, Neil; BOOT, Walter R. (2009). «Aging and information technology use: potential and barriers». *Current Directions in Psychological Science*, vol. 18, núm. 5, p. 253-258.
- CHARNESS, Neil; PARKS, Denise C.; SABEL, Bernhard A. (ed.) (2001). *Communication, technology and aging: Opportunities and challenges for the future*. Nova York: Springer.
- CMT (2011). *Nota mensual diciembre-2010*. Comisión del Mercado de las Telecomunicaciones. També disponible en línia a: <http://www.cmt.es/es/publicaciones/anexos/110202_Nota_Mensual_Diciembre2010.pdf> [Consulta: 7 abril 2013].
- CONCI, Mario; PIANESI, Fabio; ZANCANARO, Massimo (2009). «Useful, social and enjoyable: mobile phone adoption by older people». A: GRASS, Tom [et al.] (ed.). *Human-Computer Interaction: INTERACT 2009*. (Lecture Notes in Computer Science; 5726), p. 63-76.
- DOWLING, Maura (2008). «ATLAS.ti (Software)». A: GIVEN, Lisa M. (ed.). *The SAGE Encyclopedia of Qualitative Research Methods*. Austràlia: SAGE Publications, p. 36-37.
- DUH, Henry Been-Lirn [et al.] (2010). «Senior-friendly technologies: interaction design for senior users». *CHI 2010*, 10-15 d'abril de 2010, a Atlanta (Estats Units).
- EUROSTAT (2010). «Statistics on the use of mobile phone [isoc_cias_mph]». *Special module 2008: Individuals - Use of advanced services* [en línia]. <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=isoc_cias_mph&lang=en> [Consulta: 7 abril 2013].
- FERNÁNDEZ-ARDÈVOL, Mireia (2010). «Interactions with and through mobile phones: what about the elderly population?». *ECREA Conference 2010*, 12-15 d'octubre de 2010, a Hamburg.
- GARCÍA INDA, Andrés (2001). «Introducción. La razón del derecho: entre habitus y campo». A: BOURDIEU, Pierre. *Poder, derecho y clases sociales*. 2a ed. Bilbao: Desclée de Brouwer.
- GARRIDO, Luis J. (1993). *Las dos biografías de la mujer en España*. Madrid: Ministerio de Asuntos Sociales. Instituto de la Mujer. (Estudios; 33)
- GIANNAKOURIS, Konstantinos (2008). «Ageing characterises the demographic perspectives of the European societies». *Eurostat Statistics in Focus*, núm. 72. També disponible en línia a: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-SF-08-072/EN/KS-SF-08-072-EN.PDF> [Consulta: 7 abril 2013].
- HASHIZUME, Ayako; KUROSU, Masaaki; KANEKO, Takao (2008). «The choice of communication media and the use of mobile phone among senior users and young users». A: LEE, Seongil [et al.] (ed.). *APCHI 2008*, LNCS 5068, p. 427-436.
- INE (2004). *Censos de población y viviendas 2001. Resultados definitivos*. També disponible en línia a: <<http://www.ine.es/censo/es/inicio.jsp>> [Consulta: 8 abril 2013].
- (2008). *Cifras INE Ago/2008. Mercado laboral. Acceso, salarios y jubilación*. També disponible en línia a: <<http://www.ine.es/revistas/cifraine/0208.pdf>> [Consulta: 7 abril 2013].

- INE (2010). *Encuesta sobre equipamiento y uso de tecnologías de la información y comunicación en los hogares 2010*. També disponible en línia a: <<http://www.ine.es/jaxi/menu.do?type=pcaxis&path=%2Ft25%2Fp450&file=inebase&L=0>> [Consulta: 7 abril 2013]
- KARNOWSKI, Veronika; PAPE, Thilo von; WIRTH, Werner (2008). «After the digital divide? An appropriation-perspective on the generational mobile phone divide». A: HARTMANN, Maren; RÖSSLER, Patrick; HÖFLICH, Joachim (ed.). *After the mobile phone?: Social changes and the development of mobile communication*. Berlín, p. 185-202.
- KURNIWAN, Sri (2008). «Older people and mobile phones: A multi-method investigation». *International Journal of Human-Computer Studies*, núm. 66, p. 889-901.
- KURNIWAN, Sri; MAHMUD, Murni; NUGROHO, Yanuar (2006). «A study of the use of mobile phones by older persons». *CHI 2006*, 22-26 d'abril, a Mont-real, Quebec (Canadà).
- LENHART, Amanda (2010). «Cell phones and American adults. They make just as many calls, but text less often than teens». *Full Report. Pew Internet & American Life Project* [en línia]. <http://www.pewinternet.org/~media/Files/Reports/2010/PIP_Adults_Cellphones_Report_2010.pdf> [Consulta: 7 abril 2013].
- LING, Richard (2002). «Adolescent girls and young adult men: two sub-cultures of the mobile telephone». *Revista de Estudios de Juventud*, núm. 57, p. 33-46.
- (2004). *The mobile connection: The cell phone's impact on society*. San Francisco: Morgan Kaufmann.
- (2008). *New tech, new ties: How mobile communication is reshaping cohesion*. Cambridge: MIT Press.
- MADDOX, George L. (1996). «Definitions and descriptions of age». A: NEUGARTEN, Dail A. (ed.). *The meanings of age: Selected papers of Bernice L. Neugarten*. Chicago: University of Chicago Press.
- MARUANI, Margaret (2002). *Trabajo y empleo de las mujeres*. Madrid: Fundamentos. (Colección Ciencia; 255)
- MAXWELL, Joseph A. (2005). *Qualitative research design: An interactive approach*. 2a ed. Thousand Oaks, Calif.: SAGE Publications.
- MILES, Matthew B.; HUBERMAN, A. Michael (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook*. 2a ed. Thousand Oaks, Calif.: SAGE Publications.
- MOHD, Hairul Nizam Md Nasir; HAZRINA, Hassan; NAZEAN, Jomhari (2008). «The use of mobile phones by elderly: a study in Malaysia perspectives». *Journal of Social Sciences*, núm. 4 (2), p. 123-127.
- MORENO, Sara [et al.] (2004). «El proceso analítico cualitativo mediante el programa Atlas.ti: análisis integrado de distintos materiales a partir del razonamiento abductivo». A: *VII Congreso Español de Sociología*. Alacant.
- MUHR, Thomas; FRIESE, Susanne (2004). *User's Manual for ATLAS.ti 5.0*. 2a ed. Berlín: Scientific Software Development.
- MUÑOZ, Juan (2003). *Análisis cualitativo de datos textuales con ATLAS.ti* [en línia]. Universitat Autònoma de Barcelona. <http://psicologiasocial.uab.es/juan/index.php?option=com_docman&task=doc_download&gid=1&Itemid=> [Consulta: 12 abril 2013].
- OSKMAN, Virpi (2006). «Young people and seniors in Finnish "mobile information society"». *Journal of Interactive Media in Education*, núm. 02, p. 1-21.
- QUEROL, Vicent A. (2010). *Las generaciones que llegaron tarde: Análisis de sus prácticas sociales en el ciberespacio*. Tesis doctoral. Castelló: Universitat Jaume I.
- RITCHIE, Jane; SPENCER, Liz; O'CONNOR, William (2003). «Carrying out qualitative analysis». A: RITCHIE, Jane; LEWIS, Jane (ed.). *Qualitative research practice: A guide for social science students and researchers*. Londres: SAGE Publications, p. 219-262.
- SPENCER, Liz; RITCHIE, Jane; O'CONNOR, William (2003). «Analysis: practices, principles and processes». A: RITCHIE, Jane; LEWIS, Jane (ed.). *Qualitative research practice: A guide for social science students and researchers*. Londres: SAGE Publications, p. 199-218.
- SPICER, Neil (2006). «Combining qualitative and quantitative methods». A: SEALE, Clive (ed.). *Researching society and culture*. SAGE Publications, p. 293-303.
- TORNS, Teresa; CARRASQUER, Pilar (2007). «Cultura de la precariedad: conceptualización, pautas y dimensiones: Una aproximación desde la perspectiva de género». *Sociedad y Utopía: Revista de Ciencias Sociales*, núm. 29, p. 139-156.
- UIT (2011). *The World in 2010: ICT Facts and figures* [en línia]. Unió Internacional de Telecomunicacions, UIT/ITU. <<http://www.itu.int/ITU-D/ict/material/FactsFigures2010.pdf>> [Consulta: 7 abril 2013].
- VALLES, Miguel S. (2000). «La grounded theory y el análisis cualitativo asistido por ordenador». A: GARCÍA FERRANDO, Manuel; IBÁÑEZ, Jesús; ALVIRA, Francisco (comp.). *El análisis de la realidad social*. 3a ed. Madrid: Alianza.